

Muzeum
Wsi Mazowieckiej
w Sierpcu

Instytut Geografii
i Przestrzennego
Zagospodarowania
Polska Akademia Nauk

Zespół
Interdyscyplinarnych
Badań
nad
Antropocenem

PATRON HONOROWY:

Marszałek
Województwa
Mazowieckiego

OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA NAUKOWA

ŚRODOWISKO – CZŁOWIEK

interakcje w badaniach, ekspozycjach
i koncepcjach muzealnych

17 - 18 września 2025

ul. Narutowicza 64, 09-200 Sierpc

więcej o konferencji: www.mwmskansen.pl

Organizatorzy

Muzeum
Wsi Mazowieckiej
w Sierpcu

Instytut Geografii
i Przestrzennego
Zagospodarowania
Polska Akademia Nauk

Zespół
Interdyscyplinarnych
Badań
nad
Antropocenem
AnthroGeoLAB

Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu oraz Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania
im. Stanisława Leszczyckiego PAN w Warszawie

Zespół Interdyscyplinarnych Badań nad Antropocenem

Komitety naukowy

mgr Jan Rzeszotarski
prof. dr hab. Jan Święch
prof. dr hab. Katarzyna Smyk
dr Dariusz Brykała
dr Paweł Marek Pogodziński

Patronat honorowy

Marszałek
Województwa
Mazowieckiego

Patronat medialny

Redakcja: Ewa Dagmara Rutkowska-Wilbik

Projekt okładki: Dariusz Krześniak

Korekta: Małgorzata Kurowska

DOI: 10.7163/Konf.0009

ISBN: 978-83-973494-1-4 (pdf)

RCIN Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych

Wersja cyfrowa materiałów została umieszczona na platformie **RCIN.org.pl**

Copyright by Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, Warszawa 2025

Program konferencji

Środa – 17 września

10.00 – 11.00 Rejestracja

11.00 – 11.20 Inauguracja konferencji. Jan Rzeszotarski – Dyrektor Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu

I sesja. Przewodniczący sesji: Jan Rzeszotarski

11.30 – 12.00 *Pamięć środowiska w muzeach na wolnym powietrzu*, **dr Robert Piotrowski**, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN

12.00 – 12.30 *Uwarunkowania środowiskowe i krajobrazowe determinujące wybór lokalizacji skansenu w Sierpcu*, **mgr Ewa D. Rutkowska-Wilbik**, Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu

12.30 – 13.00 *Grodzisko w Sopocie – środowisko, człowiek, interakcje*, **dr Paweł Pogodziński**, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku

13.00 – 13.45 Przerwa kawowa

II sesja. Przewodniczący sesji: Paweł Marek Pogodziński

13.45 – 14.10 *Kamienie młyńskie i żarnowe w ekspozycjach muzealnych jako świadectwo historycznych stosunków gospodarczych na tle walorów środowiskowych*, **dr hab. Piotr Czubla**, Uniwersytet Łódzki

14.10 – 14.35 *Od „prawa wiatru” do molinotopu – ochrona kulturowego krajobrazu młyńskiego*, **dr Dariusz Brykała**, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN

14.35 – 15.05 Dyskusja

15.15 – 16.15 Obiad

16.15 – 17.00 Zwiedzanie Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu

III sesja. Przewodnicząca sesji: Katarzyna Smyk

17.00 – 17.25 *Nietknięte. Muzea i miejsca pamięci wielkich tragedii na świecie (Oradour-Sur-Glane, Wenchuan)*, **mgr Zachariasz Mosakowski, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN**

17.25 – 17.50 *Refleksja nad krajobrazem Miejsca Pamięci Treblinka*, **mgr Ilona Flażyńska, Muzeum Treblinka. Niemiecki nazistowski obóz zagłady i obóz pracy (1941-1944)**

17.50 – 18.10 **Przerwa kawowa**

IV sesja. Przewodniczący sesji: Dariusz Brykała

18.10 – 18.35 *Wiklina – pejzaż – człowiek. O badaniach niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Rudniku nad Sanem*, **prof. dr hab. Katarzyna Smyk, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie**

18.35 – 19.00 *Obrazy pamięci i ich znaczenie w budowaniu wspólnotowości lokalnej (na przykładzie wsi Czarny Las)*, **dr hab. Halina Powęska**

19.00 – 19.30 Dyskusja i podsumowanie pierwszego dnia obrad

19.30 Uroczysta kolacja

Czwartek – 18 września

V sesja. Przewodniczący sesji: Zachariasz Mosakowski

10.00 – 10.25 *Zmysłowe doświadczenie przyrody w przestrzeni miejskiej: strategia badania i dydaktyki akademickiej*, **prof. dr hab. Inga B. Kuźma, Uniwersytet Łódzki**

10.25 – 10.50 *O związkach ludzi i roślin – od tradycyjnego folkloru po współczesny dobrostan. Rekonesans badawczy i rekomendacje muzealne*, **dr Katarzyna Orszulak-Dudkowska, Uniwersytet Łódzki**

10.50 – 11.30 **Przerwa kawowa**

VI sesja. Przewodnicząca sesji: Ewa Dagmara Rutkowska-Wilbik

11.30 – 11.55 *Historia życia jednego drzewa – od nasiona do serca młyna*, **mgr Barbara Gmińska-Nowak, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN; mgr Martyna Grabowska, Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu**

11.55 – 12.20 *Las jako wspólnota – relacje człowieka i przyrody w muzealnej narracji*. **dr Izabela Wodzińska, Urszula Rzeszut-Baran, Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej**

12.20 – 12.40 *Badania humoru środowiska muzealników – wyzwania metodologiczne*, **dr Alicja Soćko-Mucha, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.**

12.40 – 13.05 **Dyskusja i zakończenie konferencji**

13.30 – 14.00 **Obiad**

Środa – 17 września

I sesja

Przewodniczący sesji: Jan Rzeszotarski

Pamięć środowiska w muzeach na wolnym powietrzu

dr Robert Piotrowski

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN

Muzea na wolnym powietrzu, często postrzegane wyłącznie jako miejsca ochrony materialnych obiektów kulturowych – budynków, zagród czy sprzętów codziennego użytku – pełnią także funkcję archiwów wiedzy o interakcji człowieka ze środowiskiem. Każdy element skansenu, od doboru materiałów budowlanych, przez kąt nachylenia dachów, po układ całych zabudowań, odzwierciedla adaptację do lokalnych warunków geograficznych, geomorfologicznych i biotycznych. W ten sposób muzea skansenowskie przechowują nie tylko dziedzictwo kulturowe, ale również idee i praktyki związane z gospodarowaniem przestrzenią, krajobrazem i zasobami naturalnymi. Referat analizuje, w jaki sposób ekspozycje w skansenach funkcjonują jako nośniki pamięci środowiska, pozwalając dostrzec ukrytą warstwę wiedzy ekologicznej w tradycyjnej architekturze wiejskiej.

*Dom wykonany z głazów narzutowych i przydomowy ogródek w Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku,
fot. R. Piotrowski.*

Uwarunkowania środowiskowe i krajobrazowe determinujące wybór lokalizacji skansenu w Sierpcu

mgr Ewa D. Rutkowska-Wilbik
Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu

Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu jest jednym z najważniejszych ośrodków ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Placówka zachowuje tradycje i architekturę ludową północno-zachodniego Mazowsza, tworząc przestrzeń edukacyjną i turystyczną. Wybór lokalizacji muzeum uwzględniał szereg uwarunkowań środowiskowych i krajobrazowych, które determinują jego funkcjonowanie oraz rolę kulturową.

Sierpc, położony w centralnej części Mazowsza, dysponuje korzystnymi zasobami naturalnymi, takimi jak rzeki, lasy i tereny rolnicze. Ukształtowanie terenu – pagórki, doliny i obecność rzeki Sierpianicy – stworzyło idealne warunki dla muzeum na świeżym powietrzu. Krajobraz regionu, z malowniczymi łąkami, zagajnikami, polami uprawnymi i drewnianymi zabudowaniami, został włączony w kompozycję skansenu, tworząc spójną przestrzeń kulturową.

Otoczenie muzeum zostało zaprojektowane w sposób minimalnie ingerujący w naturalny krajobraz, zachowując jego charakter i harmonię. Dzięki temu placówka pełni nie tylko funkcję muzeum, ale również centrum edukacji ekologicznej i promocji regionu. Referat podkreśla, jak kluczowy dla ochrony dziedzictwa, kształtowania krajobrazu kulturowego i rozwoju turystyki jest odpowiedni wybór lokalizacji skansenu.

Widok na wieś..., archiwum MWM w Sierpcu.

Widok na zagrodę z Dzierzżni, archiwum MWM w Sierpcu.

Widok na zagrodę z Dzierzżni. MWM w Sierpcu, fot. D. Krześniak.

Droga przez wieś jesienią... MWM w Sierpcu, fot. D. Krześniak.

Grodzisko w Sopocie – środowisko, człowiek, interakcje

dr Paweł Marek Pogodziński
Muzeum Archeologiczne w Gdańsku

Grodzisko w Sopocie, jako oddział Muzeum Archeologicznego w Gdańsku, stanowi unikalne miejsce, w którym nakładają się na siebie warstwy historii, przyrody i współczesnej działalności muzealnej. Przestrzeń ta, funkcjonująca na styku „skansenu” archeologicznego i miejskiego parku, ukazuje nie tylko historię dawnego grodu, ale również dynamiczne interakcje pomiędzy człowiekiem a środowiskiem naturalnym.

W referacie przedstawiona zostanie ewolucja krajobrazu Grodziska – od reliktu osadnictwa wczesnośredniowiecznego, przez okresy zaniedbania i naturalnej sukcesji przyrodniczej, aż po obecną formę muzealną. Omówione zostaną wybrane zjawiska przyrodnicze obserwowane w ostatnich latach: obecność dzików i lisów w przestrzeni wystawienniczej, pojawianie się gatunków inwazyjnych, narastająca dziuplowatość buków oraz ślady obecności człowieka utrwalone w krajobrazie, m.in. ryty na drzewach z lat 70. i 80. XX wieku.

Muzeum świadomie wybiera strategię ekologiczną: nie kosi łąk, ogranicza grabienie liści oraz minimalizuje stosowanie środków chemicznych do konserwacji. Te działania – zgodne z ideą „ekologii codzienności” – bywają przez część odwiedzających odbierane jako przejaw zaniedbania, co samo w sobie staje się interesującym przykładem interakcji muzealnik–środowisko–zwiedzający.

Grodzisko funkcjonuje dziś jako żywa przestrzeń edukacyjna, w której rozwijane są działania związane z popularyzacją historii i archeologii – równolegle jednak rośnie presja formalna i regulacyjna (np. wymogi ochrony przeciwpożarowej), która wpływa na decyzje dotyczące zagospodarowania terenu. Referat będzie próbą refleksji nad tym, czy w realiach współczesnego muzeum możliwe jest zachowanie równowagi pomiędzy potrzebą opowieści w relacjach człowieka i środowiska, a rosnącym wpływem wymogów instytucjonalnych i oczekiwań odbiorców.

II sesja

Przewodniczący sesji: Paweł Marek Pogodziński

Kamienie młyńskie i żarnowe w ekspozycjach muzealnych jako świadectwo historycznych stosunków gospodarczych na tle walorów środowiskowych

dr hab. Piotr Czubla

Uniwersytet Łódzki

Kamienie żarnowe, a w późniejszym okresie młyńskie, od tysiącleci należały do najważniejszych narzędzi niezbędnych do przetwarzania produktów żywnościowych. Wykonywano je w miarę możliwości z surowców dostępnych na miejscu, ale kamienie o wyjątkowo korzystnych właściwościach technicznych, umożliwiające ich długotrwałe użytkowanie i pozwalające na wytwarzanie produktu o wysokich walorach konsumpcyjnych sprowadzano nawet z dużych odległości. Na obszarze Nizin PołudniowoBałtyckich nie było jednak złóż odpowiednich skał, w których możliwe byłoby uruchomienie masowej produkcji, podobnej do prowadzonej pod Paryżem, w Reńskich Górach Łupkowych, czy w zachodniej Norwegii. W związku z tym do dyspozycji były albo bardzo kosztowne kamienie importowane, albo trochę niższej jakości, ale dużo tańsze kamienie wytwarzane na miejscu z głazów narzutowych. Udziały różnych typów kamieni można prześledzić w lokalnych kolekcjach muzealnych i ekspozycjach na wolnym powietrzu. Trochę mniej miarodajne pod tym względem wydają się być kamienie wtórnie wykorzystane do wyrobu nagrobków lub wmurowane w ściany świątyń, ponieważ nie są nam obecnie znane kryteria, które zadecydowały o doborze kamieni do wspomnianych zastosowań. Możliwe, że była to tylko kwestia estetyki, ale jednoznacznych dowodów potwierdzających takie przypuszczenie nie ma. Analiza źródeł historycznych prowadzi do mylnego przekonania o znaczącej roli sprowadzanych z daleka kamieni młyńskich wysokiej jakości. Wynika to ze stosunkowo dobrej ewidencji działalności handlowej i związanych z nią opłat. Kamienie wytwarzane lokalnie pozostawały najczęściej poza jakąkolwiek ewidencją.

Przetwarzanie żywności miało charakter lokalny i odbywało się na potrzeby ludności zamieszkującej miasto lub wioski w promieniu kilku, może kilkunastu kilometrów. Oznacza to, że młyny, a tym samym i kamienie młyńskie, były rozmieszczone stosunkowo równomiernie i proporcjonalnie do zagęszczenia ludności. Mało prawdopodobny wydaje się daleki transport zużytych, ale nadal dość ciężkich kamieni młyńskich. Oznacza to, że obecne zbiory kamieni młyńskich i żarnowych dobrze odzwierciedlają lokalne zróżnicowanie wykorzystywanych do ich produkcji surowców. Z ubolewaniem należy stwierdzić, że tego rodzaju zabytki były tak powszechne (a przynajmniej za takie uważane), że w wielu przypadkach gromadzący zbiory nie przywiązywali większej wagi do pozyskania danych na temat miejsca ich pierwotnego wykorzystania, czy ewentualnie kontekstu historycznego. Na ogół początki istniejących obecnie kolekcji związane są z aktywnością lokalnego zbieracza, który – na początkowym etapie działalności – pamiętał zapewne miejsca pozyskania zabytków, a niekiedy także dodatkowe dane na ich temat. Wraz z czasem jednak te niezapisane informacje zacierają się w pamięci i bezpowrotnie giną wraz ze śmiercią inicjatora kolekcji.

Autorzy zapoznali się z kolekcjami kamieni młyńskich i żarnowych prezentowanymi w muzeach i różnych ekspozycjach plenerowych na terenie Polski i Litwy. W Polsce były to zbiory Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy wyeksponowane w Rezerwacie Archeologicznym w Gieczu, Muzeum Archeologicznego w Gdańsku, prywatnego Muzeum Ziemi Kaszubskiej i Sprzętów Militarnych w Goręczynie, Skansenu Rzeki Pilicy w Tomaszowie Mazowieckim, prywatnej kolekcji Zbigniewa Bogdanowicza w Cedyni, Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Andrzeja Apostoła w Broku oraz ludności i władz lokalnych miejscowości Kadzidło koło Ostrołęki (pomnik z kamieni młyńskich i żarnowych). Na Litwie udało się przeanalizować zbiory parafii w Paberžė (Paberžės Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia), macewy na żydowskim cmentarzu w Šeduvie (Szadów), ekspozycję plenerową kamieni w Pasvalys (Poswol) należącą do lokalnego muzeum (Pasvalio girnų muziejus), elementy architektury sepulkralnej na cmentarzu w dawnej wiosce Švenčiuliškiai włączonej w granice administracyjne miejscowości Krekenava (Krakinów), kapliczkę oraz ekspozycję plenerową w Krekenavie na posesji twórcy kolekcji.

W sumie na terenie Litwy poddano analizie około 660 kamieni młyńskich i żarnowych, a w Polsce 290. Zarówno w Polsce, jak i na Litwie przeważająca część zabytków wykonana została ze skał narzutowych (eratyków), znacznie mniej liczne były kamienie młyńskie z materiałów sztucznych. Te ostatnie wykonane były z betonu utwardzonego na powierzchni roboczej kruszywem krzemienным lub kwarcytowym, bądź miały budowę kompozytową, tzn. składały się z fragmentów francuskich chalcedonitów z okolic Paryża, spojonych zaprawą cementową. Okruchy chalcedonitów sprowadzano z Francji, zaś produkcję finalną kamieni młyńskich prowadzono w miejscowych fabrykach, jak np. w Šiauliai (Szawle) na Litwie. Typowe kamienie importowane z odległych ośrodków należały do rzadkości. Jedynie w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Gdańsku oraz na cmentarzu żydowskim w Šeduvie ich udział był stosunkowo wysoki. Zaznaczyć jednak należy, że w gdańskich zbiorach były to najczęściej zabytki niewielkie – być może żarna okrętowe. Wśród surowców pochodzenia narzutowego wykorzystanych do wyrobu kamieni żarnowych i młyńskich najliczniej występują różnego typu granitoidy. Wynika to po części z ich korzystnych walorów technicznych, po części zaś z ich powszechnego występowania w osadach glacialnych i fluwioglacialnych na Nizinach Południowobałtyckich. Gnejsy występują na tym obszarze niemal równie licznie, ale na przeszkodzie ich wykorzystaniu stoją wyraźna kierunkowa tekstura, powodująca łatwe pękanie skały oraz wysoka zawartość dość miękkich minerałów ciemnych – zwłaszcza biotyty. Skały osadowe rzadko występują w postaci eratyków o rozmiarach wystarczających do wyrobu kamieni młyńskich. Stąd ich udział w przebadanym materiale był niewielki, a na dodatek znaczna ich część mogła pochodzić z importu.

Opracowanie powstało w ramach grantu finansowanego ze środków **Narodowego Centrum Nauki** (grant nr 2019/35/B/HS3/03933).

Kolekcja kamieni młyńskich w Skansenie Rzeki Pilicy w Tomaszowie Mazowieckim, fot. P. Czubla.

Dawniej prywatna kolekcja kamieni młyńskich i żarnowych Antanasa Stapulionisa - obecnie Muzeum Regionalne w Poswoļu (Litwa), fot. P. Czubla.

Prywatna kolekcja kamieni młyńskich i żarnowych Zbigniewa Bogdanowicza w Cedyni, fot. D. Brykała.

Od „prawa wiatru” do molinotopu – ochrona kulturowego krajobrazu młyńskiego

dr Dariusz Brykała

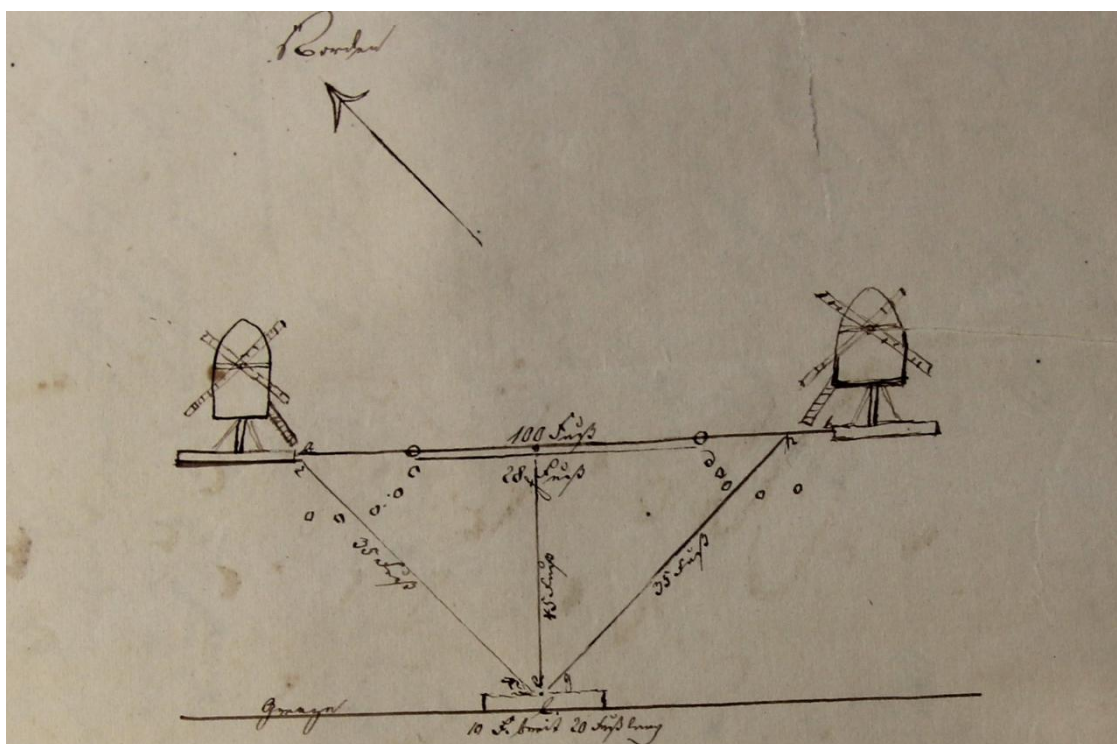
Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN

W XV wieku funkcjonowało tzw. „prawo wiatru”, które zapewniało młynarzowi swobodny dostęp do wiatru. Budowa nowych obiektów lub sadzenie drzew w pobliżu młynów bez odpowiedniego zezwolenia było zabronione, gdyż sprawnie działający młyn leżał w interesie całej społeczności. W nowszej historii wiatr niezbędny do pracy wiatraka określano mianem biotopu młyńskiego – strefy, w której kontrolowano wysokość budynków i roślinności, aby nie ograniczać przepływu powietrza. W Holandii zasady te uregulowano w 1946 roku wprowadzając tzw. zasadę 1:100, ustanowioną przez Holenderskie Stowarzyszenie Młynarskie.

Ochrona otoczenia wiatraków miała jednak nie tylko wymiar praktyczny, związany z zapewnieniem odpowiedniego wiatru, lecz także estetyczny. Szczególnie w Holandii, gdzie wiatrak stał się symbolem tożsamości narodowej, dbano o zachowanie jego krajobrazowego kontekstu. Z czasem podobne podejście zaczęto stosować również wobec młynów wodnych, których biotop tworzy zespół młyna, budynków gospodarczych, urządzeń hydrotechnicznych, jazu oraz powiązanej historycznej infrastruktury i gruntów. W ich przypadku istotnym elementem pozostaje także hydrologiczna sfera wpływu urządzeń piętrzących.

W referacie zaprezentowane zostaną przykłady rozwoju koncepcji ochrony krajobrazów młyńskich w wybranych krajach europejskich, ukazujące różnorodność podejść do ochrony tych historycznych założeń w kontekście przestrzennym i krajobrazowym.

Opracowanie powstało w ramach grantu finansowanego ze środków **Narodowego Centrum Nauki** (grant nr 2019/35/B/HS3/03933).

Planowanie rozmieszczenia wiatraków w Nowem k. Świecia, Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Zesp. Akta Miasta Nowego pow. Świecie, sygn. 761.

Wiatrak i elektrownia wiatrowa w Kurkocinie, fot. D. Brykała.

Wiatrak w krajobrazie miejskim Lejdy (Holandia), fot. D. Brykała.

III sesja

Przewodnicząca sesji: Katarzyna Smyk

Nietknięte. Muzea i miejsca pamięci wielkich tragedii na świecie (Oradour-Sur-Glane, Wenchuan).

mgr Zachariasz Mosakowski

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN

Czasy, w których obecnie żyjemy, cechują się wzmożoną tendencją do upamiętniania przeszłości, reinterpretowania jej, debatowania o niej i przyglądania się jej bliżej na różnych płaszczyznach. Wśród naukowców różnych profesji przyjmujących za swój problem badawczy zagadnienia pamięci kulturowej i społecznej mówi się nawet o czasie pamięci, szaleństwach pamięci czy gorączce pamięci. Jedną z naturalnych form upamiętniania ważnych dla danej zbiorowości ludzkiej wydarzeń jest tworzenie wszelakich miejsc pamięci. Te lieux de memoire – jak je opisywał francuski historyk Pierre Nora – przyjmują rozmaite kształty. Powstają izby pamięci, pomniki (często przyjmujące oryginalną formę, jak na przykład pomnik upamiętniający pomordowanych pracowników Młynów Richtera w Toruniu, w który wkomponowano kamień młyński), obeliski, okolicznościowe płyty, a nade wszystko – muzea. W niniejszym wystąpieniu autor pragnie przyjrzeć się dwóm przykładom muzeów upamiętniających wielkie tragedie – naturalną (wielkie trzęsienie Ziemi w chińskiej prowincji Beichuan) oraz spowodowaną przez człowieka (masakra niewielkiego francuskiego miasteczka przez 2. Dywizję Pancerną SS „Das Reich”), które zostały wkomponowane w nigdy nieodbudowane miejsca ludzkiego cierpienia. Prześledzona zostanie nie tylko historia i okoliczności ich powstania, ale także sposoby i zabiegi twórców powzięte w celu silnego i sugestywnego oddziaływania na zwiedzających.

Referat powstał w ramach projektu finansowanego z środków Narodowego Centrum Nauki pt. "Pamięć kamieni. Pochodzenie, użytkowanie i sakralizacja kamieni młyńskich wmurowanych w ściany gotyckich kościołów na Nizinach Południowobałtyckich" realizowanego w IGiPZ PAN (nr grantu 2019/35/B/HS3/03933, kierownik: dr Dariusz Brykała).

Refleksja nad krajobrazem Miejsca Pamięci Treblinka

mgr Ilona Flażyńska

Muzeum Treblinka. Niemiecki nazistowski obóz zagłady i obóz pracy

Celem artykułu jest omówienie problematyki związanej z wyzwaniem jakie niesie ze sobą krajobraz Miejsca Pamięci Treblinka. Autorka pragnie przedstawić perspektywę współistnienia przyrody z terenem po byłych niemieckich nazistowskich obozach. W krótkim wprowadzeniu poda rys historyczny Obozu Zagłady Treblinka II i Obozu Pracy Treblinka I by podkreślić wyjątkowość miejsca i szczególny punkt na mapie martyrologii Polski i świata. W artykule autorka porusza również kwestie związane z trudnościami i wyzwaniami jakie niesie ze sobą interakcja między środowiskiem przyrodniczym, człowiekiem a przekazywanymi treściami historycznymi. Podejmuje próbę ujęcia tego miejsca w sposób interdyscyplinarny. Ukaże sposób wykorzystania środowiska przyrodniczego do przekazywania naznaczonej bólem i cierpieniem historii. Artykuł jest jedynie wstępem do dalszych badań.

IV sesja

Przewodniczący sesji: Dariusz Brykała

Wiklina – pejzaż – człowiek. O badaniach niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Rudniku nad Sanem

prof. dr hab. Katarzyna Smyk
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Proponowany przeze mnie referat będzie dotyczył pkt 4. założeń tematycznych Konferencji: „Środowisko w badaniach etnograficznych”. Chciałabym pokazać system badań etnograficznych, jaki opracowałam i przeprowadziłam dla wikliniarzy i plecionkarzy Rudnika nad Sanem w dwóch półrocznych projektach w 2022 i 2025 roku. Włączając one elementy autoetnografii, a ich efekty mówią o relacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego ze środowiskiem rozumianym na dwa sposoby: społeczny (społeczność lokalna w roli badaczy) oraz przyrodniczy (depozytariusz a wiklina). Odnoszę się do niematerialnego dziedzictwa kulturowego, gdyż w końcu 2025 roku spodziewamy się wpisu plecionkarstwa polskiego (w tym wyplatania z wikliny) na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO).

Obrazy pamięci i ich znaczenie w budowaniu wspólnotowości lokalnej (na przykładzie wsi Czarny Las)

dr hab. Halina Powęska

Celem artykułu jest zbadanie jakie obrazy z przeszłości zapisały się w pamięci najstarszych mieszkańców Czarnego Lasu, i odpowiedź na pytanie czy te obrazy mają współcześnie znaczenie w budowaniu wspólnotowości społecznej miejscowości. Żeby zrealizować tak sformułowany cel przeprowadzono wywiady z najstarszymi mieszkańcami wsi Czarny Las. Na podstawie tych wywiadów sformułowano i opisano pojawiające się wspólne obrazy pamięci, wśród których wyróżniono: pożoga i odbudowa po I wojnie światowej, wspólna przestrzeń sakralna, usługi kowalskie, budowa szkoły, obrazy pól lnianych i konopnych, trudności życia w czasie II wojny światowej, pomoc ludności żydowskiej, postawa sołtysa w czasie II wojny światowej, uchodźcy w czasie wojny, ukrywanie żywności w schronach ziemnych, wspólnotowość zajęć rolniczych, rozmowy dziadków z wnukami. Następnie zapytano przedstawicieli młodszego pokolenia, jakie znaczenie i w jaki sposób opisane obrazy pamięci wpływają na ich poczucie przynależności oraz identyfikowanie się ze społecznością wsi Czarny Las. W czasie wywiadów z seniorami ważne znaczenie miał aspekt środowiskowy, dlatego w czasie rozmów z młodszym pokoleniem zwrócono szczególną uwagę na kwestie przyrodnicze.

Czwartek – 18 września

V sesja

Przewodniczący sesji: Zachariasz Mosakowski

Zmysłowe doświadczenie przyrody w przestrzeni miejskiej: strategia badania i dydaktyki akademickiej

prof. dr hab. Inga B. Kuźma
Uniwersytet Łódzki

W obliczu rosnącej społecznej świadomości ekologicznej, także w etnografii i antropologii kulturowej odnotować można renesans zainteresowań relacjami człowiek – natura. Autorkę interesuje sensualny charakter współczesnych sposobów wchodzenia w kontakt z przyrodą. Przebiega to często na drodze spersonalizowanych wrażeń. Są one czasami wręcz intymne, przede wszystkim poprzez reakcje własnego ciała na przyrodę. W badaniach tego typu, metody charakterystyczne dla etnografii (werbalne i obserwacyjne) mogą okazać się za wąskie. Zdaniem autorki referatu warto zaryzykować i poszerzać je o używanie własnego sensorium dostępnego badanym podmiotom, jak i badaczom.

Wraz z funkcjonowaniem rozmaitych sympatyków przyrody w miastach, właśnie tereny zurbanizowane wydają się obecnie – zdaniem autorki – miejscem wykluwania się swoistego zielonego paradygmatu, a przyroda w miastach może być odczytywana jako nowy rezerwuuar symboliczny Natury. Badaczka w swoim referacie chciałaby podjąć temat doświadczenia przyrody w przestrzeni miejskiej – jako nie tylko przedmiotu obserwacji, ale jako pełnoprawnego partnera emocjonalno-zmysłowego oraz edukacyjnego. Odwołując się do pojęć haptyczności, proksemii i kulturowej kodyfikacji krajobrazu (za: Angutek, 2024), postara się ukazać, w jaki sposób natura może zostać włączona w obszar (auto)etnograficznego badania i praktyki dydaktycznej na poziomie akademickim. Proponuje perspektywę, w której to właśnie miejska przyroda staje się przestrzenią społeczno-kulturowej: animatyzacji, personifikacji i cielesnej wiedzy. W referacie przedstawi etnograficzne przykłady badań prowadzonych w kontekście miejskim w ramach ćwiczeń ze studentami etnologii UŁ w latach 2024-2025. Odwoła się m.in. do ww. Angutek (2024) oraz do Barkera, Halla, Maffesolego i in. Celem byłoby nakreślenie nie tylko roli cielesności w kontakcie z naturą, ale także jak można włączyć korporalność do edukacji, zauważając pojawianie się nowych zachowań i stylów życia miejsko-przyrodniczych oraz budowania wspólnot empatycznych (Maffesoli), w których m.in. to doświadczenie zmysłowe staje się podstawą przynależności i poznania Natury i siebie.

***O związkach ludzi i roślin – od tradycyjnego folkloru po współczesny dobrostan.
Rekonesans badawczy i rekomendacje muzealne***

dr Katarzyna Orszulak-Dudkowska
Uniwersytet Łódzki

Tradycyjna kultura chłopska bardzo wyraźnie odzwierciedlała symbiozę człowieka ze światem przyrody, zarówno na poziomie życia codziennego, choćby poprzez stosowaną powszechnie sezonową i lokalną dietę roślinną czy działania gospodarcze, jak i w kontekstach obrzędowych. W chłopskim światopoglądzie i wyrażającym go folklorze rośliny funkcjonowały niczym część ludzkiej osobowości, a także odbicie życia wewnętrznego, w sposób symboliczny wiązały się z przemianami ludzkiego losu i doświadczaniem świata. Za pomocą roślinnego kodu wyrażano najważniejsze w tej kulturze wartości. Celem mojego referatu będzie refleksja nad znaczeniem roślin w kulturze chłopskiej wyrażonym w wybranych przysłowiach i zwrotach przysłowiowych. Zastanowię się nad tym, jak przysłowia utrwały wyobrażenia o relacjach człowieka z przyrodą i otaczającym go środowiskiem. W pierwszej części dokonam krótkiego przeglądu ostatnio podejmowanych badań nad folklorem w kontekście problematyki roślinnej, a następnie szczegółowo przyjrzę się znaczeniom przypisywanym roślinom w wybranych przysłowiach i zwrotach przysłowiowych. Postaram się też wykazać, że utrwalone i wyrażane w przekazach folkloru ludzko-roślinne uwikłania mogą stanowić cenne źródło inspiracji dla muzeów skansenowskich, które w obliczu rosnącej społecznej potrzeby odzyskiwania kontaktu z naturą, mogłyby tworzyć przestrzenie „zanurzenia w przyrodzie”. Przestrzenie te, konstruowane z pełną świadomością stylizacji oraz wtórnego wykorzystania dziedzictwa wsi na potrzeby współczesnych odbiorców, mogłyby pełnić funkcję „stref dobrostanu”.

Mazowiecka wieś zimą... MWM w Sierpcu, fot. D. Krześniak.

VI. sesja

Przewodnicząca sesji: Ewa Dagmara Rutkowska-Wilbik

Historia życia jednego drzewa – od nasiona do serca młyna

mgr Barbara Gmińska-Nowak

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN

mgr Martyna Grabowska

Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu

W Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu znajduje się młyn wietrzny z Zalesia, który wybudowano w 1864 roku. Po wielu latach ekspozycji i udostępnianiu go zwiedzającym obiekt przeszedł gruntowny remont. Podczas analizy materiału konstrukcyjnego podjęto decyzję o wymianie belki mącznej. Oryginalna belka mączna znalazła się pod specjalnie przygotowanym zadaszeniem i jest dostępna dla gości muzeum.

To właśnie historię tego elementu konstrukcji odkrywamy w badaniach interdyscyplinarnych, łączących w sobie warsztat pracy dendrochronologa, muzealnika, konserwatora oraz etnologa. Koncepcja naszych badań jest efektem połączenia kilku perspektyw i świadomości znaczenia belki mącznej dla młyna wietrznego typu koźlak. Ta belka, która w 1864 roku stała się jednym z ważniejszych elementów konstrukcyjnych wiatraka, z czasem stała się także częścią kultury. Jednak jej historia i znaczenie zaczyna się dziesiątki lat wcześniej...

Chcielibyśmy opowiedzieć historię drzewa i zaprezentować biografię środowiskowo-kulturową zachowanego obiektu. Historię życia drzewa przedstawimy w oparciu o analizę dendrochronologiczną belki, w której zachowało się ponad 120 przyrostów, a wśród nich ślad uderzenia pioruna, blizna pożarowa oraz przyrosty obrazujące późniejsze zmagania drzewa by przetrwać i ostatecznie osiągnąć średnicę pnia bliską 100 cm. Drugie życie Drzewa, które rozpoczęło się w momencie, gdy człowiek pozyskał drewno i wykorzystał je jako materiał budowlany, nierozwalnie wiąże się z historią młyna, którą rekonstruujemy na bazie danych historycznych i archiwalnych. Dalsze możliwe losy belki mącznej obecnie eksponowanej poza wiatrakiem pozostają polem do rozważań etnologicznych, muzealnych oraz konserwatorskich.

Obiekt ten jest przykładem, jak trudno – mówiąc o architekturze wernakularnej – oddzielić się od środowiska naturalnego i badań nad nim.

Las jako wspólnota – relacje człowieka i przyrody w muzealnej narracji

dr Izabela Wodzińska, Urszula RzeszutBaran
Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej

Wystąpienie koncentruje się na złożonej relacji człowieka z przyrodą, analizowanej na przykładzie założenia leśnego Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej. Obszar leśnictwa podzielono na strefy. Pierwsza z nich, przydomowa, to leśniczówka z Zerwanki, z kwietnym ogrodem od frontu, piwniczką, ustępem oraz ogródkiem warzywnym. Druga, gospodarcza, rozciąga się między wyluszcarnią nasion z Dąbrówek, rozległą stodołą z Leżajską i stajnią z Przecławia z lat 30. XX w. i spichlerzem. Ostatnia usytuowana jest po drugiej stronie drogi biegnącej przez założenie leśne i obejmuje suszarnię runa leśnego z Pateraków oraz poziomy trak jednopiłowy. Jej uzupełnieniem jest stanowisko do pozyskiwania żywicy oraz wisząca na drzewie kłoda bartna.

Urządzając założenie pragnęliśmy opisać złożone relacje pomiędzy człowiekiem a przyrodą oraz rolę leśnictwa w gospodarce leśnej – począwszy od eksploatacji zasobów, aż po ich ochronę. Na podstawie badań archiwalnych chcieliśmy też odtworzyć charakter leśniczówki, nie tylko jako budynku administracyjnego, ale centrum życia społecznego i kulturalnego oraz miejsca, w którym mieszkańcy na co dzień stykali się z naturą. W naszym referacie przedstawimy efekty tej pracy oraz opowiemy o nowych możliwościach edukacyjnych muzeum, które w oparciu o historyczne materiały i autentyczne otoczenie promuje wiedzę o dziedzictwie przyrodniczym i kulturowym Rzeszowiaków i Lasowiaków.

Badania humoru środowiska muzealników – wyzwania metodologiczne

dr Alicja Soćko-Mucha
Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk

Od kilku lat badam humor zawodowy muzealników w Polsce, koncentrując się przede wszystkim na środowisku pracowników muzeów etnograficznych i skansenowskich. Korzystam z metody wywiadu etnograficznego, obserwacji uczestniczącej, kwerendy bibliotecznej, archiwalnej i internetowej, autoetnografii. Powyższe metody badawcze, pomimo swojego bogactwa, wykazują pewne ograniczenia przy zastosowaniu ich do badań humoru. Z drugiej strony, znaczna część materiałów, pozyskanych w trakcie badań, nie nadaje się do bezpośredniej publikacji z przyczyn etycznych, obyczajowych, w związku z ochroną danych osobowych i dążnością do zachowania dobrego imienia instytucji. Jednocześnie pominięcie tych materiałów zubaża, a może nawet przekłamuje obraz humoru zawodowego muzealników. Celem referatu jest wskazanie na dylematy, wyzwania, ograniczenia, trudne decyzje metodologiczne związane z badaniem humoru oraz zaproponowanie rozwiązań sygnalizowanych problemów metodologicznych.